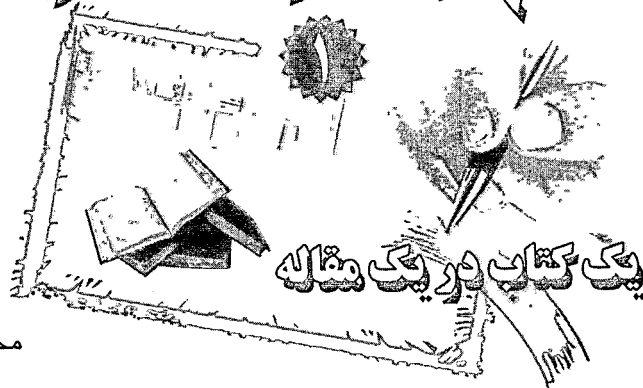

اسلام و الگوی مصرف

محمود . س

مقدمه

متناسب با مصارف مختلف، الگوهای اسلامی را ارائه کرده و همچنین همخوانی این مطالب با نامگذاری سال ۱۳۸۸ به «اصلاح الگوی مصرف»، مطالب مهم آن را به صورت خلاصه در یک مقاله گرد آورده و با عنایت به طولانی بودن این مقاله، آن را در دو شماره، تقدیم حضور مبلغان گرامی می‌کنیم و امیدواریم که ایشان را در راستای تبیین الگوی صحیح و اسلامی مصرف یاری نماید.

اهمیت بحث

اهمیت پرداختن به موضوع الگوی مصرف از دیدگاه اسلام، بدان جهت است که اگر در نگاهی کلی و فراگیر،

کتاب «اسلام و الگوی مصرف» توسط دکتر علی اکبر کلانتری تدوین گردیده و مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم در سال ۱۳۸۷ در ۳۶۰ صفحه، اقدام به چاپ آن نموده است.

این کتاب، درآمدی بر کم و کیف مصرف بر اساس فقه و اخلاق اسلامی است که در یک مقدمه و سه بخش؛ کلیات، مصارف فردی و مصارف دولتی، تنظیم شده است.

با توجه به کیفیت مطالب این کتاب و استناد آن به آیات و روایات که

بنا به گفته مدیر کل دفتر صنایع غذایی وزارت جهاد کشاورزی، سهم صادرات کالاهای غیر نفتی در سال ۱۳۸۱، حدود ۴/۵ میلیارد دلار بود، در حالی که رقم ضایعات بخش صنایع غذایی، به ۵ میلیارد دلار می‌رسد.

وی همچنین در همان تاریخ گفت: در حال حاضر، از ۶۷ میلیون تن تولید محصولات کشاورزی، حدود ۲۰ میلیون تن، معادل ۳۵ درصد، ضایع می‌شود و با توجه به اینکه ضایعات استاندارد بین المللی ۵ درصد است، بنابراین ضایعات محصولات ایران نسبت به استانداردهای بین‌المللی ۳۰ درصد فاصله دارد و یا به عبارتی ضایعات محصولات ایران ۷ برابر ضایعات استاندارد بین‌المللی است.^۱

بر اساس گفته یکی از متخصصان و مسئولان دانشگاه مشهد، ایران در اسراف انرژی در میان کشورهای جهان، صاحب رتبه نخست است و

مصرف آحاد جامعه را در سه بخش ضروریات، رفاهیات و تجملیات، مورد مطالعه قرار دهیم، متأسفانه مقدار مصرف بسیاری از مردم ما در بخش اخیر، بیش‌ترین و در بخش اول، کم‌ترین است.

البته ریشه‌یابی این امر و شناخت علل آن بدون مطالعات و پژوهشهای همه‌جانبه میسر نیست؛ ولی می‌توان گفت که عدم تبیین آموزه‌های دینی در این خصوص یا تفسیر نادرست برخی از آنها، از مهم‌ترین علل مصارف غیر منطقی و بی‌جا می‌باشد. از اینرو در این نوشتار سعی شده تا ضمن تفکیک مصارف مختلف، برای هر نمونه با رعایت اختصار، از آموزه‌های دینی بهره ببریم؛ اما قبل از آن، در باب ضرورت بحث، مطالبی ارائه می‌دهیم.

ضرورت بحث

بی‌شک عدم تبیین الگوی مصرف مبتنی بر خواست و مذاق شارع، از عوامل رشد سرسام آور ضایعات و هدر رفتها در عرصه‌های گوناگون است.

۱. روزنامه اقتصادی آسیا، ۱۳۸۱/۱۲/۲۴.

این حقایق تلخ، ضرورت بحث و بررسی پیرامون الگوی مصرف با رویکرد دینی را نشان می‌دهد و با توجه به ظرفیتهای مختلف موجود در آموزه‌های دینی، اسلام می‌تواند برای حل این معضلات رهنمود داده و ارائه طریق کند.

برخی مصارف، مربوط به افراد است و برخی مصارف را دولت عهده‌دار می‌باشد که در این مجموعه، ابتدا مصارف فردی و سپس مصارف دولتی بحث خواهد شد.

مصارف فردی

مصارف فردی به مصارف خوراکی، بهداشتی، حقوقی، اخلاقی، انرژی، مسکن، پوششی، تفریحی، آرایشی و تجملی و تشریفاتی تقسیم می‌شود که به صورت اجمال در مورد هر یک مطالبی را عرضه می‌داریم.

۱. مصارف خوراکی

در روایات رسیده از پیشوایان دینی علیهم‌السلام به رهنمودها و سفارشهای ارزنده‌ای در پیوند با خوراک و کم و کیف آن بر می‌خوریم که می‌توان از

سالانه میانگین هدر رفت انرژی در ایران بالغ بر ۸ میلیارد دلار است.^۱

البته اسراف، علاوه بر اتلاف منابع، عواقب جسمانی نیز در پی دارد؛ برای مثال به گفته معاون سلامت وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در سال ۱۳۸۳، مردم ایران ۴۰ درصد بیش‌تر از مردم جهان روغن مصرف می‌کنند که این خود، زمینه‌ساز افزایش بیماریهای قلبی و عروقی در کشور است. همچنین مردم ایران ۳ برابر بیش‌تر از دیگر مردم جهان نوشیدنی شیرین مصرف می‌کنند و وجود شکر و فسفر در نوشیدنیهای شیرین، عامل بروز پوکی استخوان است.^۲

و بر اساس آنچه یکی از کارشناسان انرژی ابراز داشته است: به ازای مصرف هر کیلو وات انرژی، ۲۰۰ گرم دی اکسید کربن در فضا ایجاد می‌شود.^۳

۱. خبر جنوب (روزنامه)، ۱۳۸۳/۱۲/۱۸.

۲. جمهوری اسلامی، ۱۳۸۳/۱۱/۲۰.

۳. خبر جنوب، ۱۳۸۳/۱۱/۱.

آنها در تبیین الگوی مصارف خوراکی بهره گرفت.

امیرالمؤمنین علیه السلام به فرزند خود امام حسن علیه السلام فرمود: آیا به تو چهار رفتار یاد ندهم که با به کار بستن آنها، از طب بی نیاز شوی؟ عرض کرد: چرا، فرمود: «لَا تَجْلِسُ عَلَى الطَّعَامِ إِلَّا وَ أَنْتَ جَائِعٌ وَ لَا تَقُمُ عَنِ الطَّعَامِ إِلَّا وَ أَنْتَ تَشْتَهِيهِ وَ جَوْدِ الْمَضْغِ وَ إِذَا نِمْتَ فَأَعْرِضْ نَفْسَكَ عَلَى الْخَلَاءِ فَإِذَا اسْتَعْمَلْتَ هَذَا اسْتَفْنَيْتَ عَنِ الطَّبِّ»^۱ تا وقتی گرسنه نشده‌ای بر [سر سفره] غذا ننشین و از [سر سفره] غذا بلند نشو مگر اینکه هنوز اشتهای خوردن داری و غذا را خوب بجو و هر گاه تصمیم به خوابیدن گرفتی، عمل تخلی و رفتن به دستشویی را انجام ده. اگر این امر را انجام دهی، از طب بی نیاز خواهی بود.»

و در سخنی زیبا از امام صادق علیه السلام می خوانیم: «لَيْسَ لِأَيِّ آدَمَ بُدٌّ مِنْ أَكْلِهِ

يَقِيمُ بِهَا صُلْبُهُ فَإِذَا أَكَلَ أَحَدَكُمْ طَعَامًا فَلْيَجْعَلْ ثُلُثَ بَطْنِهِ لِلطَّعَامِ وَ ثُلُثَ بَطْنِهِ لِلشَّرَابِ وَ ثُلُثَ بَطْنِهِ لِلنَّفْسِ وَ لَا تَسْمُتُوا كَمَا تَسْمُنُ الْخَنَازِيرُ لِلذَّبْحِ»^۲ آدمی را گریزی از خوردن نیست تا بتواند بدین وسیله قامت راست کند. پس هر گاه فردی از شما به غذا خوردن روی آورد، یک سوم از شکمش را برای غذا و یک سومش را برای نوشیدنی و یک سوم دیگرش را برای هوا و تنفس در نظر بگیرد و همانند خوکها که برای ذبح شدن فربه می گردند، چاق نشوید.»

در حدیثی دیگر می فرماید: «شکم، در نتیجه [زیاده روی در] خوردن طغیان می کند و نزدیک ترین حالت بنده نسبت به خدا، وقتی است که شکمش سبک و بدترین حالت او نسبت به خدا آن گاه است که شکمش [بیش از حد نیاز] پر باشد.»^۳

۲. اصول کافی، کلینی، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵

ش، ج ۶، ص ۲۶۹.

۳. همان.

۱. خصال، صدوق، انتشارات جامعه مدرسین، قم،

۱۴۰۳ ق، ج ۱، ص ۲۲۹.

۲. مصارف بهداشتی

اهمیت اسلام به رعایت موارد بهداشتی بسیار زیاد است تا حدی که صاحب وسائل الشیعه در جلد اول کتابش حدود ۴۰۰ حدیث در باب استحمام و ۸۲ حدیث در خصوص اهمیت و آداب مسواک کردن نقل نموده است. و البته روایات فراوانی نیز داریم که مقوله بهداشت را به طور کلی مورد توجه قرار داده‌اند مانند این سخن پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله: «بِئْسَ الْعَيْدُ الْقَاذِرَةُ»^۱ بد بنده‌ای است شخص کثیف.

بحث مصارف بهداشتی را در دو بخش دارو و درمان و چگونگی مصرف آب، پی می‌گیریم.

الف. دارو و درمان

اگر چه شفا بخش انسان از همه دردها خدا است؛ ولی هنگام مریضی موظفیم به پزشک مراجعه کنیم. به فرموده امام صادق علیه السلام «پیامبری از پیامبران الهی بیمار شد، پس گفت: خود را مداوا نمی‌کنم تا همان که

بیمارم کرده، شفایم دهد، خداوند به او وحی فرمود: تا خود را مداوا نکنی، شفایت نمی‌دهم زیرا شفای [در نتیجه مداوا نیز] از من است.»^۲

البته چون به حسب معمول دارو، در حکم سمّ و پادزهر است، مصرف آن با برخی عوارض و پیامدهای منفی همراه خواهد بود. در حدیثی آمده است: «لَيْسَ مِنْ دَوَاءِ إِلَّا وَهُوَ يُهَيِّجُ دَاءً وَ لَيْسَ شَيْءٌ فِي الْبَدَنِ أَنْفَعُ مِنْ إِمْسَاكِ الْيَدِ إِلَّا عَيًّْا يُحْتَاجُ إِلَيْهِ»^۳ هیچ دارویی نیست مگر این که موجب تحریک دردی می‌شود و چیزی برای بدن سودمندتر از این نیست که تا به دارو احتیاج نشده از صرف آن خودداری کند.»

و در تشبیهی زیبا از امام علی علیه السلام می‌خوانیم: «شُرْبُ الدَّوَاءِ لِلْجَسَدِ كَالصَّابُونِ لِلثَّوْبِ يَنْقِيهِ وَلَكِنْ يَخْلُقُهُ»^۴

۲. وسائل الشیعه، شیخ حر عاملی، مؤسسه آل البیت علیهم السلام، قم، ج اول، ۱۴۰۹، ق، ج ۲، ص ۴۱۰.
۳. همان، ص ۴۰۹.

۴. شرح نهج البلاغه، ابن ابی الحدید، کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، قم، ۱۴۰۴، ق، ج ۲، ص ۳۰۰.

سُنَّتِي...^۱ وضو، با یک مد (حدود یک لیتر) و غسل با یک صاع (حدود سه لیتر) آب انجام بگیرد و به زودی پس از من، مردمی خواهند آمد که این مقدار را اندک می‌شمرند، اینان بر خلاف سنت من هستند.»

در حدیث دیگر از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «أَدْنَى الْأِسْرَافِ هِرَاقَةُ فَضْلِ الْإِنَاءِ...^۲ کم‌ترین اسراف آن است که زیادی آب، دور ریخته شود.»

۳. مصارف حقوقی

در شریعت و فقه اسلامی، به مصارف و هزینه‌هایی مانند کابین، هزینه همسر، هزینه فرزندان و ... بر می‌خوریم که بیش‌تر جنبه حقوقی دارند، از اینرو به طور مستقل، به تعیین کم و کیف آنها می‌پردازیم.

الف. کابین

از جمله مصارف حقوقی کابین است که تعیین اندازه آن در فقه و شریعت اسلامی، به توافق و تراضی طرفین موکول شده است؛ ولی

نوشیدن دارو برای بدن، همانند استفاده از صابون برای لباس است که آن را پاک و تمیز می‌کند، ولی سبب گهنگی و استهلاک آن نیز می‌شود.» بنابراین باید در مصرف دارو کاملاً احتیاط کرد و بنابر مضمون روایات تا وقتی که بیماری با انسان راه می‌آید با آن راه بیاید و تا هنگامی که بدن درد را تحمل می‌کند، از مصرف دارو پرهیز نماید.

ب. مصرف آب

آب مایه حیات و اصلی‌ترین ماده بهداشتی است و به دلیل محدودیت منابع آبی و نیاز گسترده و روز افزون بشر به آن، لازم است در مصرف بهینه آن کوشید و از هدر رفتن آن به هر شکل جلوگیری کرد. بر اساس نصوص دینی و احکام فقهی، استفاده نادرست از آب و به هدر رفتن آن، از مصادیق اسراف و مورد نکوهش است.

در روایتی بنابر نقل شیخ صدوق رحمته الله آمده است: «وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوُضُوءُ مِدُّ وَالْغُسْلُ صَاعٌ وَسَيَّاتِي أَقْوَامٌ بَعْدِي يَسْتَقْلُونَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ عَلَيَّ خِلَافٍ

۱. وسائل الشیعه، حر عاملی، ج ۱، ص ۳۳۸.

۲. اصول کافی، کلینی، ج ۶، ص ۴۶۰.

هم چنانکه بر مرد واجب است در صورت توانایی نفقه والدین خود را اگر نیازمند باشند و نیز هزینه معیشتی و مخارج تربیتی و تحصیل فرزندان خود را فراهم کند.

امام صادق علیه السلام می فرماید: «يُشِيحُ بَطْنَهَا وَيَكْسُو جُثَّتَهَا وَإِنْ جَهَلَتْ عَفَرَ لَهَا»^۱ نیاز خوراکی زن را برآورده و اندامش را بپوشاند و اگر جهالت کرد [و خطایی مرتکب شد] از او درگذرد.

در روایتی دیگر پس از آنکه امام صادق علیه السلام حقوق مذکور را می فرماید، شهاب بن عبدربه می گوید: از امام پرسیدم آیا روغن [و مواد نرم کننده] نیز تهیه کند؟ امام علیه السلام فرمود: این کار را یک روز در میان انجام دهد و بعد عرض کردم: گوشت چطور؟ و امام فرمود: هر سه روز یک مرتبه و به عبارتی در هر ماه، ده مرتبه، نه بیش تر. و برای او در هر شش ماه، رنگ [جهت خضاب] تهیه کند. او را در هر سال، چهار دست لباس بپوشاند؛ دو

مستحب است و پسندیده آن است که بیش از مهر السنه یعنی پانصد درهم و به عبارتی پنجاه دینار که قیمت تقریبی پنجاه رأس گوسفند است، نباشد.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «أَفْضَلُ نِسَاءِ أُمَّتِي أَصْبَحُهُنَّ وَجَهًا وَأَقْلَهُنَّ مَهْرًا»^۲ بهترین زنان امتم، زیباترین آنان و کم مهریه ترین ایشان است.

ب. هزینه همسر، فرزندان و والدین از دیگر مصارف حقوقی، هزینه مورد نیاز همسر در زمینه خوراک، پوشاک، اثاثیه منزل، وسایل و ظروف پخت و پز، مسکن و دیگر نیازهای معیشتی است که باید شوهر وی، با توجه به عرف زمانه و با لحاظ شأن و مرتبه اجتماعی و خانوادگی زن و مشروط به تمکین وی، اقدام به تهیه آنها نماید. نیز بر مرد مستحب است افزون بر برطرف کردن نیازهای ضروری و اولیه خانواده، نسبت به گشایش در امور خانواده و فراهم آوردن امکانات رفاهی برای آن، به دور از اسراف و زیاده روی بکوشد.

۱. همان، ج ۵، ص ۳۲۴.

۲. وسائل الشیعه، ج ۲۱، ص ۵۱۰.

در اخلاق اسلامی، جود و سخاوت، حد وسط میان بخل و اسراف است و مورد تشویق و ترغیب فراوان می‌باشد. از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است: «الْجَنَّةُ دَارُ الْأَسْفِيَاءِ»^۳ بهشت، خانه سخاوتمندان است.»

و در روایتی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: «شَابٌ سَخِيٌّ مُرَهَّقٌ فِي الذُّنُوبِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ شَيْخٍ عَابِدٍ بِخَيْلٍ»^۴ جوان سخاوتمند گناه کار، پیش خدا، از پیر عابد بخیل، محبوب‌تر است.»

باین حال باید توجه داشت که حتی در بخشش و سخاوت نباید زیاده روی و اسراف نمود. در قرآن می‌خوانیم: «وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا»^۵؛

۳. احیاء العلوم، غزالی، ترجمه مؤید السدین خوارزمی، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، تهران، چ سوم، ۱۳۷۴ ش، ص ۵۱۱.

۴. کافی، کلینی، ج ۴، ص ۴۱.

۵. فرقان / ۶۷.

دست برای زمستان و دو دست برای تابستان.^۱

در باب تأمین هزینه فرزندان و والدین در صحیحہ عبدالرحمن بن حجاج از قول امام صادق علیه السلام آمده است. «خَمْسَةٌ لَا يُعْطُونَ مِنَ الزَّكَاةِ شَيْئًا الْأَبُ وَالْأُمُّ وَالْوَلَدُ وَالْمَمْلُوكُ وَالْمَرْأَةُ وَذَلِكَ أَنَّهُمْ عِيَالُهُ لَازِمُونَ لَهُ»^۲ به پنج دسته، هیچ مقدار از زکات [واجب بر انسان] داده نمی‌شود: پدر، مادر، فرزند، غلام و همسر؛ زیرا این افراد، نان خور او هستند و هزینه آنان به عهده او است.»

۴. مصارف اخلاقی

در عرصه هزینه‌ها و مصارف اخلاقی، مباحث مهمی چون جود و سخاوت و اندازه آن، ایثارگری در مال و ثروت، میهمان داری و میهمان‌نوازی، پذیرایی از مصیبت دیدگان، کمک به گدایان و مسئله تکدی‌گری قابل طرح است.

الف. جود و سخاوت

۱. همان، ص ۵۱۳.

۲. همان، ص ۵۲۵.

آسمان فرود می‌آید و چون از غذای آنان بخورد، خداوند به میمنت ورود او، گناه آنان را ببخشد.»

بنابر نقل کلینی، ابوحمزه، به اتفاق گروهی نزد امام صادق علیه السلام بودند. وی می‌گوید: در آنجا برای ما غذایی آورده شد که تا آن زمان، به لذیذی و پاکیزگی آن نخورده بودیم. و خرمایی آوردند که از بس خوب و برآق بود، چهره‌های خود را در آن می‌دیدیم.^۲

با این همه، پذیرایی گرم و ملاحظت نسبت به میهمان نیز حد و حدودی دارد.

از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است: «الضَّيْفُ يُلَطَّفُ لَيْتَيْنِ فَإِذَا كَانَتِ اللَّيْلَةُ الثَّلَاثَةُ فَهُوَ مِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ يَأْكُلُ مَا أُذْرِي»^۳ با میهمان تا دو شب با ملاحظت [و به نحو ویژه] رفتار می‌شود و هر گاه شب سوم رسید، او از اهل خانه محسوب می‌شود و باید هر چه دید بخورد.»

۲. همان، ص ۲۹۷.

۳. همان، ص ۳۱۳.

«وکسانی که هر گاه انفاق می‌کنند، نه اسراف می‌ورزند و نه سخت‌گیری، بلکه میان آن دو، شیوه اعتدال را برمی‌گزینند.»

ب. میهمان داری

پذیرایی از میهمان در فرهنگ اسلامی، جایگاه ویژه‌ای دارد. بر اساس سخن و سیره پیشوایان دینی، شایسته است میزبان، در حد توان، در تهیه غذای خوب و لذیذ بکوشد و از میهمان خود، با خوراکی مطبوع پذیرایی کند. با این وجود، نباید خود را به تکلف و سختی انداخته، امکانات خوراکی در خانه را اندک شمارد. همچنین لازم است میهمان، امکانات پذیرایی را کم نشمارد و از این بابت گلایه نکند.

در حدیثی، به نقل از پیامبر گرامی اسلام می‌خوانیم: «إِنَّ الضَّيْفَ إِذَا جَاءَ فَنَزَلَ بِالْقَوْمِ جَاءَ بِرِزْقِهِ مَعَهُ مِنَ السَّمَاءِ، فَإِذَا أَكَلَ غَفَرَ اللَّهُ لَهُمْ بِتُرُوبِهِ عَلَيْهِمْ»^۱ هر گاه میهمان، بر گروهی از مردمان وارد شود، رزق و روزیش همراه او از

۱. وسائل الشیعه، ج ۲۴، ص ۳۱۷.

غذای مورد نیاز بازماندگان را تهیه و از آنان پذیرایی کنند.

امام صادق علیه السلام می فرماید: «الْأَكْلُ عِنْدَ أَهْلِ الْمُصِيبَةِ مِنْ عَمَلِ أَهْلِ الْجَاهِلِيَّةِ وَ السُّنَّةُ الْبُعْثُ إِلَيْهِمْ بِالطَّعَامِ؛ خوردن [و پذیرایی شدن] پیش مصیبت دیدگان، از کارهای مردمان جاهلی است و سنت [صحیح] آن است که برای آنان، غذا فرستاده شود.»

و در حدیثی دیگر امام باقر علیه السلام می فرماید: «يَضَعُ لِلْمَيْتِ الطَّعَامَ لِلْمَاتِمِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ يَسُومُ مَاتَ فِيهِ؛ با محاسبه روزی که شخص در آن روز مرده است، به مدت سه روز، برای ماتم و عزای او، غذا تهیه می شود.»

د. کمک به غذا

از مسائل مهمی که هر شهروندی، روزمره با آن سرو کار دارد و باید موضع خود را در قبال آن روشن نماید، مسأله گدایی و تکدی گری

البته باید دانست که تواضع در برابر میهمان و احترام قائل شدن برای وی، نباید در حدی باشد که میزبان نعمتهای خداوند که برای پذیرایی آماده کرده است را ناچیز و بی مقدار بشمارد.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يَسْتَقِلَّ مَا يَقْرَبُ إِلَى إِخْوَانِهِ وَ كَفَى بِالْقَوْمِ إِثْمًا أَنْ يَسْتَقِيلُوا مَا يَقْرَبُهُ إِلَيْهِمْ أَخْوَاهُمْ؛^۱ در گناه کاری انسان همین بس که آنچه را [برای پذیرایی] پیش برادرانش می برد، کم شمارد. و در گناه کاری جمیعت [میهمان] نیز همین بس که آنچه برادرشان برای پذیرایی از آنها می آورد، کم شمارند.»

ج. پذیرایی از مصیبت دیدگان

پذیرایی از صاحبان عزا نیز بر خلاف آنچه در عصر ما جریان دارد، از سنتهای پسندیده و مورد تأکید اولیای دینی است. بر این اساس شایسته است دوستان، آشنایان و همسایگان میّت، به مدت سه روز،

۲. همان، ج ۳، ص ۲۳۷.

۳. المحاسن، احمد بن محمد بن خالد برقی، دار

الکتب الاسلامیه، قم، ج دوم، ج ۲، ص ۴۱۹.

۱. همان، ۲۷۶.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيِّ وَلَا لِقَوِيٍّ مُكْتَسِبٍ»^۳ صدقه، برای شخص بی نیاز و انسان نیرومندی که می تواند کار و کسبی کند، حلال نیست.»

ممکن است برخی گدایان حرفه ای، بی آنکه مستحق کمک باشند، با بهره گیری از ترندها و شگردهای خاص، افراد ساده اندیش را فریب داده، از این راه، به ثروتهای هنگفت دست یابند. چنان که بر اساس اعلام یک پایگاه اینترنتی، بررسیهای مخفی نشان می دهد متکدیان خیابانی در کشور عربستان، با هشت ساعت کار روزانه و شش روز کار در هفته، ماهانه بیش از ۴ هزار دلار درآمد دارند. بیش تر این افراد، با پوشیدن لباسهای پاره و مندرس و استفاده از عبارتها و کلمات ویژه و نیز اجاره کودکان معلول یا غیرمعلول، ترحم رهگذران را جلب می کنند.^۴

است. در برخی روایات کمک به سائل و گدا مورد تشویق قرار گرفته است. چنان که از قول پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می خوانیم: «إِذَا طَرَقَكُمُ سَائِلٌ ذَكَرَ اللَّهَ فَلَا تَرُدُّوهُ»^۱ هر گاه گدایی با ذکر و نام خدا، درب خانه شما را کوبید، او را رد نکنید.»

در حدیثی دیگر از امام باقر علیه السلام از فقیر به هدیه الهی تعبیر شده است: «الْفَقِيرُ هِدِيَّةُ اللَّهِ إِلَى الْغَنِيِّ فَإِنْ قَضَى حَاجَتَهُ فَقَدْ قَبِلَ هِدِيَّةَ اللَّهِ وَإِنْ لَمْ يَقْضِ حَاجَتَهُ فَقَدْ رَدَّ هِدِيَّةَ اللَّهِ»^۲ فقیر هدیه خداست به انسان دارا، پس اگر خواست او را برآورده ساخت، هدیه خدا را پذیرفته و چنانچه به این کار اقدام نکرد، هدیه خدا را رد نموده است.»

اما در روایات دیگری علاوه بر اینکه گدایی را خواری و ذلت می شمارد، کمک و انفاق به فرد بی نیاز و نیرومند را صحیح نمی داند.

۳. مستدرک الوسائل، حسین نوری، مؤسسه

آل البيت علیهم السلام، قم، ج اول، ۱۴۰۸ ق، ج ۷، ص ۱۰۹.

۴. خبر جنوب (روزنامه)، ۱۳۸۶/۵/۱۲.

۱. بحار الانوار، مجلسی، دار الاحیاء التراث العربی،

بیروت، ج سوم، ۱۴۰۳ ق، ج ۹۳، ص ۱۷۱.

۲. همان، ص ۱۷۰.

گفت: فردا هم برای من پول بیاور! و بدین ترتیب به گدایی مشغول شدم.^۱ این امور ایجاب می‌کند که برای پرداخت پول به گدا، مقداری بررسی و احتیاط نماییم و چنانچه به این نتیجه رسیدیم که شخص سائل، واقعاً نیازمند است، در حد توان به او کمک کنیم.

۵. مصرف انرژی

امروزه نقش انرژی در عرصه‌های گوناگون حیات و جایگاه بی‌بدیل آن در تمدن بشری بر کسی پوشیده نیست.

منابع لازم برای این نعمت بزرگ الهی، در کشور ما به طور گسترده و حد و فور یافت می‌شود؛ ولی به دلایل زیر، بهره‌وری بهینه و صرفه‌جویی در مصرف آن، ضروری به نظر می‌رسد.

الف. به گفته کارشناسان انرژی، متوسط عمر ذخایر نفت در جهان، ۴۱ سال و در خاورمیانه ۸۸ سال است^۱

افزون بر آثار سوء فرهنگی و اجتماعی این امر، گاه ممکن است ترحم و دلسوزی بی‌جا، منجر به پیامدهای دراز مدت برای شخص متکدی شود. فرزند شخصی معتاد می‌گوید: مادر بزرگم لیف حمام می‌بافت و به خیابان برده و می‌فروخت. من نیز که نه ساله بودم کنار او در خیابان می‌نشستم و مردم را تماشا می‌کردم، در یکی از روزها، مردی عابر، به من یک اسکناس دوپست تومانی داد، مادر بزرگم متوجه نشد، خوشحال بودم که پولی پیدا کرده‌ام، برای خودم، خوردنی خریدم و به کسی چیزی نگفتم، روز بعد به تنهایی به خیابان رفتم و گوشه‌ای نشستم تا ظهر، پول قابل توجهی به من دادند، ظهر که به خانه برگشتم، پدرم به طور اتفاقی، پولها را در جیبم دید و از من پرسید چه کسی این پولها را به تو داده است؟ وقتی موضوع را به او گفتم، او پولها را برداشت و

۱. همان، ۱۷/۱۰/۱۳۸۳.

به آن نیست، از مصادیق «تضییع مال» معرفی شده است.

به نقل از علی علیه السلام آمده است:

«خَمْسٌ تَذْهَبُ ضِيَاعاً سِرَاجٌ تَقْدَهُ فِي شَمْسِ الدُّهْنِ يَذْهَبُ وَالضُّوْءُ لَا يُنْتَفَعُ بِهِ وَمَطْرٌ جَوْدٌ عَلَى اَرْضٍ سَبَخَتْ الْمَطْرُ يُضَيِّعُ وَالْاَرْضُ لَا يُنْتَفَعُ بِهَا وَطَعَامٌ يُحْكِمُهُ طَابِخُهُ يُقَدِّمُ اِلَى شَبَعَانَ فَلَا يُنْتَفَعُ بِهِ وَامْرَاةٌ حَسَنَاءُ تُزَفُّ اِلَى عَيْنٍ فَلَا يُنْتَفَعُ بِهَا وَمَغْرُوفٌ يُضْطَنَعُ اِلَى مَنْ لَّا يَشْكُرُهُ؛ پنج چیز ضایع می‌شود: [یکی] چراغی که آن را در نور خورشید بر افروزی، [در این فرض]، روغن چراغ به مصرف می‌رسد؛ ولی از نور آن بهره‌ای برده نمی‌شود، [دوم] باران خوب و سنگین که بر شوره زار ببارد که باران، ضایع می‌شود و زمین از آن سود نمی‌برد. [سوم] خوراکی که آشپزش آن را خوب بپزد و به سیر تقدیم شود که نفعی عاید وی نمی‌شود؛ [چهارم] زن زیبایی که با شخص خواجه عروسی کند که از وی سودی نمی‌برد، [پنجم]

ب. در بسیاری موارد، تولید انرژی، دشوار و مستلزم صرف هزینه بالا است، از باب مثال، به گفته یکی از کارشناسان مدیریت مصرف برق: برای تولید هر کیلو وات انرژی برق، ۱۰۰۰ دلار مورد نیاز است تا بتوان بدین وسیله، ۱۰ لامپ ۱۰۰ وات را به مدت یک ساعت روشن نگه داشت. میزان مصرف انرژی برق در ساختمانهای ایران، سه برابر استانداردهای جهانی است.^۲

ج. سرانه مصرف انرژی در ایران بسیار بالا است و با هیچ یک از استانداردهای جهانی، همخوانی ندارد. با منطقی کردن مصرف سوخت در کشور، می‌توان سالانه از هزینه بیست میلیارد دلاری مصرف نهایی انرژی در اقتصاد ملی کاست.^۳

در روایات، اموری چند از جمله روشن کردن چراغ، در حالی که نیازی

۱. جام جم، ۱۳۸۴/۴/۲.

۲. بیک برق فارس، سال سوم، شماره پنجم، ص ۴.

۳. جمهوری اسلامی، ۸۱/۱۲/۷.

۴. بحار الانوار، مجلسی، ج ۶۸، ص ۴۷.

کار نیکی که برای انسان ناسپاس انجام داده شود.»

مفاد کلی این گونه روایات، این است که به کارگیری امکانات بدون سود دهی لازم، موجب اسراف و به هدر دادن آنهاست.

۶. هزینه‌های مسکن

از نیازهای اولیه هر انسان بهره‌مندی از آرامش فکری و روحی و برخوردارگی از آسایش جسمی و روانی است، و بی‌گمان داشتن خانه و سرپناه، از نخستین و مهم‌ترین عامل در این زمینه است. از همین رو خداوند متعال، در خطابی منت‌آمیز به بشر می‌فرماید: ﴿وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا﴾^۱؛ «خداوند، برای شما، از ناحیه خانه‌هایتان، آرامش قرار داد.»

اسلام و خانه وسیع

از ویژگی‌های خانه مطلوب در اسلام، وسیع بودن و برخوردارگی آن از فضای باز و مناسب است. به نقل از پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌خوانیم: «مِنْ سَعَادَةِ

الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ، أَلْمَسْكَنُ الْوَاسِعُ^۲؛ از خوشبختی انسان مسلمان، برخوردارگی او از مسکن وسیع است.»

همچنین ایشان می‌فرماید: «أَرْبَعٌ مِنَ السَّعَادَةِ وَ أَرْبَعٌ مِنَ الشَّقَاوَةِ فَالْأَرْبَعُ الَّتِي مِنَ السَّعَادَةِ، الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ وَالْمَسْكَنُ الْوَاسِعُ وَالْجَارُ الصَّالِحُ وَالْمَرْكَبُ الْبَهِيُّ وَالْأَرْبَعُ الَّتِي مِنَ الشَّقَاوَةِ، الْجَارُ السَّوُّءُ وَالْمَرْأَةُ السَّوُّءُ وَالْمَسْكَنُ الضَّيِّقُ وَالْمَرْكَبُ السَّوُّءُ^۳؛ چهار چیز، از سعادت و خوشبختی [انسان] و چهار چیز، از شقاوت [انسان] است. آن چهار چیز که از سعادت است، همسر صالح، خانه وسیع، همسایه نیکوکار و مرکب راهوار می‌باشد و آن چهار چیز که از شقاوت است، همسر بد، همسر بد، خانه تنگ و مرکب بد می‌باشد.»

البته این روایات با روایات دیگری که بزرگ‌تر بودن خانه از مقدار کفاف را نهی می‌کند، منافاتی ندارد. در روایتی به نقل از امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام

۲. کافی، کلینی، ج ۷، ص ۵۲۶.

۳. بحار الانوار، ج ۷۳، ص ۱۵۴.

می خوانیم: «كُلُّ بِنَاءٍ لَيْسَ بِكَفَافٍ فَهُوَ وَبَالَ عَلَىٰ صَاحِبِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؛ هر ساختمانی که به مقدار کفایت و نیاز نباشد [یکله فراتر از آن باشد] روز قیامت، و بال [و مایه گرفتاری] صاحبش خواهد بود.»

از آن جهت این روایات با هم منافات ندارند که نقطه مقابل «سعة المنزل» و وسعت خانه، تنگی منزل و جوابگو بودن آن نسبت به نیازهای معقول زندگی است. چنان که از امام باقر علیه السلام نقل شده: «مِنْ شَقَاءِ الْعَيْشِ ضَيْقُ الْمَنْزِلِ؟» از بدبختی و ناگواری زندگی، تنگ بودن منزل است. و بدین ترتیب، محدوده کفاف، شامل وسعت منزل و چشم نواز بودن عرصه آن نیز می شود و می توان گفت: مقصود از «فوق کفاف بودن خانه» ساختن آن به گونه مجلل و اشرافی و به منظور ریا و تفاخر و انگیزه‌هایی از این قبیل است. چنان که از قول پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

نقل شده است: «مَنْ بَنَى بُيُوتًا رِيَاءً وَ سُمْعَةً حُمَلَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْأَرْضِ السَّابِعَةِ وَ هُوَ نَارٌ تَشْتَعِلُ ثُمَّ يَطُوقُ فِي عُنُقِهِ وَ يُلْقَى فِي النَّارِ فَلَا يَخْبِسُهُ شَيْءٌ مِنْهَا دُونَ قَعْرِهَا إِلَّا أَنْ يُتُوبَ قَبْلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ يَبْنِي رِيَاءً وَ سُمْعَةً قَالَ يَبْنِي فَضُلًا عَلَىٰ مَا يَكْنِيهِ اسْتِطَالَةٌ مِنْهُ عَلَىٰ جِيرَانِهِ وَ مَبَاهَاةٌ لِإِخْوَانِهِ؛^۳ هر کس از روی ریا و سمعه، خانه‌ای را بنا کند، روز قیامت آن را از زمین هفتم بر دوش می کشد در حالی که آتشی برافروخته است. سپس طوق گردنش شده و به آتش افکنده می شود، پس هیچ بخشی از آن ساختمان، مانع از افتادن او به ژرفای دوزخ نمی شود مگر اینکه توبه کند. به حضرت عرض شد: مقصود از بنا کردن ساختمان به قصد ریا و سمعه چیست؟ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: یعنی آن را به اندازه‌ای بیش از نیاز خود، و به منظور گردن فرازی بر همسایگانش و تفاخر به برادرانش بنا کند.»

۱. وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۳۳۷.

۲. بحار الانوار، ج ۳، ص ۱۵۳.

۳. همان، ص ۳۳۲.

ویژگیهای مسکن مطلوب

می توان با بهره گیری از آموزه های دینی، از امور زیر، به عنوان ویژگیهای مسکن مطلوب (به طور نسبی) نام برد:

۱. آرامش بخش بودن: به این معنا که به لحاظ موقعیت، برخورداری از فضا و امکانات لازم، به گونه ای طراحی و ساخته شود که آرامش روحی و روانی و فکر ساکنان خود را به خوبی فراهم آورد.

از مواردی که موجبات آرامش روحی و فکری در ساختمان را به همراه دارد، آن است که همسایگان خانه، بر درون آن اشراف نداشته باشند. به نقل از امام صادق علیه السلام می خوانیم: «ثَلَاثَةٌ لِلْمُؤْمِنِ فِيهِنَّ رَاحَةٌ دَارٌ وَاسِعَةٌ تُؤَارِي عَوْرَتَهُ وَسَوْءَ حَالِهِ مِنْ النَّاسِ...»؛ راحتی مؤمن در سه چیز است: خانه وسیعی که نادیدنیها و بدحالی او را از مردم بپوشاند...»

۲. استحکام: مقاوم بودن ساختمان در برابر حوادث و سوانح طبیعی، از

دیگر ویژگیهای مهم ساختمان و مورد تأکید عقل و شرع است. در احادیث آمده است: «مَنْ بَنَى فَاقْتَصَدَ فِي بِنَائِهِ لَمْ يُؤْجَرْ؟» هر کس [خانه ای] بنا کند و در ساخت و ساز آن، اقتصاد ورزد، اجر و بهره ای نخواهد داشت.»

اقتصاد در ساخت و ساز، با صرفه جویی در مصالح ساختمانی، استفاده از قطعات و مصالح نامرغوب و غیر مقاوم و مانند آن تحقق می یابد.

۳. اختصاص مکانی برای عبادت: قرار دادن مکان مناسبی از خانه برای عبادت، از ویژگیهایی است که موجب معنویت و صفای خانه می شود. بر اساس روایتی، امام صادق علیه السلام در اشاره به اهتمام امام علی علیه السلام به این امر فرموده است: «كَانَ عَلِيٌّ علیه السلام قَدْ جَعَلَ بَيْتَهُ فِي دَارِهِ لَيْسَ بِالصَّغِيرِ وَ لَا بِالْكَبِيرِ لِصَلَاتِهِ؛^۳ علی علیه السلام در خانه خود، اتاقی [متوسط]

۲. بحار الانوار، ج ۷۳، ص ۱۵۰.

۳. بحار الانوار، ج ۸۰، ص ۳۶۶؛ المحاسن، ج ۲،

ص ۶۱۲.

۱. کافی، ج ۶، ص ۵۲۵.

و آشپزخانه، لحاظ می‌کنند که این امر، پیامدهای خاص بهداشتی و اخلاقی دارد، در آموزه‌های اسلامی، تأکید شده است مکان آن، در پنهان‌ترین و دورترین قسمت ساختمان باشد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «أَلَيْسَ مِنْ حُسْنِ التَّقْدِيرِ فِي بِنَاءِ الدَّارِ أَنْ يَكُونَ الْخَلَاءُ فِي أَسْتَرٍ مَوْضِعٍ فِيهَا فَهَكَذَا جَعَلَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ الْمَنْفَذَ الْمُهَيَّأَ لِلْخَلَاءِ مِنَ الْإِنْسَانِ فِي أَسْتَرٍ مَوْضِعٍ مِنْهُ فَلَمْ يَجْعَلْهُ بَارِزاً مِنْ خَلْفِهِ؛ أَيَا مِنْ مَصَادِقِ خُوبِ انْدَاذَهْ گِیرِیْ دَرِ سَاخْتِمَانِ سَازِیْ اَیْنِ نِیْسْتِ کِهْ دَسْتَشَوِیْ وَ مَکَانَ تَخْلِیْ، دَرِ پُوشِیْدَهْ تَرِیْنِ جَایِ آنِ بَاشْد؟ هَمِیْنِ طُورِ نِیْزِ خُداوَنْدِ، مَنفَذِ تَخْلِیْ دَرِ اِنْسَانِ رَا دَرِ پَنهَانِ تَرِیْنِ جَایِ بَدَنِ اوِ قَرَارِ دَاذَهْ وَ آنِ رَا ازِ پِشْتِ اوِ آشْکَارِ نَسَاخْتَهْ اسْت.»

ادامه دارد

نه کوچک و نه بزرگ را برای نمازگزاردن قرار داده بود.»

۴. بناگذاری در جایی آبرومند و

مناسب: به فرموده امام علی علیه السلام: «إِنَّ لِلدَّارِ شَرْقاً وَ شَرْقُهَا السَّاحَةُ الْوَأَسِیْعَةُ وَ الْخُلَطَاءُ الصَّالِحُونَ وَ إِنَّ لَهَا بَرَكَةً وَ بَرَکَتُهَا جَوْدَةٌ مَوْضِعِهَا وَ سَعَةٌ سَاحَتِهَا وَ حُسْنُ جِوَارِ جِیرَانِهَا؛ خانه می‌تواند دارای شرافت باشد و شرافت آن، به این است که حیاطی گسترده و ساکنانی نیکوکار داشته باشد. و خانه می‌تواند دارای برکت باشد و برکتش به آن است که از جایگاه و موقعیتی خوب، حیاطی وسیع و همسایگانی نیکرفتار برخوردار باشد.»

۵. قرار دادن جایگاهی مناسب برای

دستشویی: بر خلاف خانه‌سازی به سبک غربی که جایگاه دستشویی را در درون مجموعه و نزدیک به قسمتهایی مانند اتاق نشیمن و پذیرایی